VIII. Ad Comitem Collus Szabolcs.

Varatkai Ferencz [1] nagy lelki Dajka
Nemessegnek s varmegyenek Ispánnya
Eletednek legyen az Ur Istapja
Mivel hogy vagy igasság Fautora.

IX. Ad Fratrem.

[A kézirat többi része hiányzik.]

Közli: HARSÁNYI ISTVÁN.

KAZINCZY FERENCZ ISKOLAI INSPEKTORSÁGÁHOZ.

Az első, a ki Kazinczyt iskolai felügyelővé való kinevezése alkalmából üdvözölte, melegszívű, lelkes főnöke, gróf Török Lajos volt. Levelének tartalmát elmondja már Váczy János (Kazinczy Ferencz és kora I., [1915.] 161. l.). A levél azonban annyira jellemző, mind a főigazgató és az új iskolafelügyelő közötti viszonyra, mind Kazinczy új helyzetére, hogy megérdemli a közlést.

Kazinczynak mint inspektornak tudvalevően egyik fontos feladata volt, hogy a protestánsok és a katholikusok közötti surlódásokat az iskolai életből kiküszöbölje és II. József rendelete értelmében iskoláikat közös iskolákká egyesítse. (Olv. Imre Sándor: Kazinczy Ferencz iskolai inspektorsága. Budapesti Szemle 1895. 224., 225. szám.) Ezirányú működésébe jellemzően világít be a szepesolaszi katholikus és lutheránus egyházzal kötött megegyezése az ottani iskolák egyesítése tárgyában.

Mindkét irat az iglói ev. egyház levéltárának colligatumaiban található. Az első a 11. sz. kötet 303. sz. levelén, a második pedig a 367. sz. levélen.

I.

Gróf Török Lajos levele Kazinczy Ferenczhez.

Hochwohlgeborner,

Hochzuehrender Herr,

Der aufrichtige Antheil, den ich an Ihrer Beförderung zur Würde eines Königl. National-Inspektors in dem, meiner Leitung anvertrauten Litterär Bezirke nehme, und die ich Ew. Wohlgeboren in der hier mitfolgenden Abschrift des mir angekündigten Statthalterey Intimats dd. 3ten 8br 1786 No 42629 von Amts wegen zu wissen gebe, giebt mir

[1] *Nagy Iván* adatai szerint 1687-ben volt Szabolcs vármegye alispánja. (Magyarország nemes családai. 12. K. 54. lap.)

zugleich die Gelegenheit an die Hand, sowohl Ihnen zu diesem erlangten Amte, als auch der Jugend meines Vaterlandes, die die glücklichen Folgen Ihrer Anstellung empfinden und geniessen soll, Glück zu wünschen. Ich kenne Sie zu sehr, als dass ich mir nicht mit ganzer Zuversicht schmeicheln sollte, in Ihren ausgebreiteten Kenntnissen, in Ihrer Verwendung und Eifer, und zuvörderst in Ihrem rechtschaffenen Herzen, die volle Erfüllung meiner Erwartungen zu erlangen, die auf nichts geringeres abzwecken, als an Ihnen, in Erfüllung der allerhöchsten Landesherrlichen Verordnungen, und der allgemeinen Beförderung des, aus einer wohlverstandenen Aufklärung nothwendig folgenden Glückes unseres Vaterlandes, einen getreuen Gehilfen zu haben. Der Bezirk, der Ihnen mit Ihrem Amte zugetheilt worden, ist gross, und die in demselben vorfindige Jugend zahlreich, zwey Beweggründe, die Ihren Eifer verdoppeln müssen. Zu diesem komt noch die bisher minderthätige, und meist nur oberflächig und mechanisch befolgte Methode, die ich Ihnen allenthalben, und in allen, Ihrer Obsorge überlassenen National-Instituten gleich gründlich behandeln zu lassen um so mehr anempfehle, als die Sache wichtig ist und abgiebt. Vor allen andern aber erwarte ich die schleunigste und wirksamste Erfüllung, des Sie betreffenden Theils des hier beygelegten Intimats, aus welchen Sie ersehen werden, wie sehr sich Seine Majestät die Einführung und Verbreitung der deutschen Sprache angelegen seyn lasse, und dann aber auch die baldigste Bewirkung, der von Sr. Majestät sowohl, als auch der hohen Stellen uns nachdruksamst anbefohlenen Vermischung der National Schulen. Ersteres werden Sie durch gute Vorbereitung der neuanzustellenden Lehrer, und genaue Prüfung der bereits angestellten am geschwindesten; letzteres aber durch Aufrichtigkeit, Rechtschaffenheit, und thätige persönliche Verwendung am leichtesten zu Stande bringen. Ihh bin mit vieler Achtung

Euer Wohlgeboren

Ergebenster

Graf Ludwig Török m. ppria.

Caschau. d. 4. Nov. 1786.

II.

Kazinczy Ferencz megegyezése a szepesolaszi iskolák egyesítése tárgyában.

Wir Aeltesten und Vorsteher der Katholischen und Evangelischen Gemeinde, der Königl. XVI. Stadt Wallendorf, bekennen und urkunden hiemit, dass wir auf gründliche Vorstellungen, des Königl. Schulinspektors Titt. HErrn *Franz* von *Kazinczy* uns entschlossen haben, die Vereinigung der Schulen, nach der allerhöchsten Willensmeinung, Ihro K. K. Majestät zu bewilligen, und einzugehen, unter folgenden Bedingungen:

1., Es sollen zwei Katholische und ein Evangelischer Lehrer angestellt werden, welche alle, so viel möglich gleiche Tüchtigkeit haben sollen. Doch müssen beyde Gemeinen die Freyheit haben, Ihre Lehrer selbsten zu wählen, ohne dass Ihnen von Seiten des Königl. Inspektorats einer aufgedrungen werden könnte. Doch soll der erwählte Lehrer von dem Inspektor confirmiret werden.

2., Die drey Lehrer sowohl in Salario, welches Sie theils ex Regalibus, theils von der Kammer, ohne dass die Bürger etwas dazu beytragen müssten, zu empfangen haben, als auch in Ansehen und Auctorität einander gleich seyn; so, dass derjenige, welcher ein Jahr die letzte oder unterste Klasse lehret, das folgende Jahr die Mittlere, das dritte Jahr die erste Klasse zu unterrichten habe.

Einjeder Lehrer soll auch eine freye Wohnung von gleicher Bequemlichkeit haben. Um diese Salaria entrichten zu können, haben Titt. HErr Inspector von *Kazinczy,* gütigst versprochen bey der Hochlöb. Hochkammer einen jährlichen Beytrag auszuwirken.

3., Es sollen der Evangl. Aeltern Kinder, nach ihrer Klassifikation, zu dem Katholischen Lehrer geschickt werden, welcher diejenige Klasse unterrichtet, in welche sie gehören, und der Katholischen Aeltern Kinder, sollen ebenfalls, zum Evang. Lehrer, in die Schule gehen, doch, dass weder die ersten noch die andern in Ansehung Ihrer Religion angefochten, oder zur Annehmung einer andern Religion, weder directe noch indirecte angehalten werden. Dahero sollen die Evang. Kinder zu keinen der Katholischen Religion eigenen Zeremonien gezwungen werden, die die Katholischen Lehrer sollen auch keine andere Gebethe vorbeten, als diejenigen, welche bereits in denen Gymnasiis schon eingeführet sind. Und an den Tagen, an welchen der Religions Unterricht wird ertheilet werden, sollen alle Evang. Kinder zum Evang. Lehrer; die Katholischen aber zu denen zwey Katholischen Lehrern sich versamlen.

4., Da nach dem K. K. Befehl, welcher den 7ten Juny 1786 publiziret worden ist, in vermischten Schulen die Katholischen Pfarrer, von der Lokalinspektion ausgeschlossen sind: so sollen ex Statu Politico zwey tüchtige Männer, ein Katholischer und ein Evangelischer, zu Local-Inspektor ernennet werden. Wie denn jetzo Titt. HE. Stadt-Notary Franc. *Laczko,* und Titt. HEren Mart. *Steinhausz* erwählet und bestättiget worden sind.

5., Wenn diese obgesetzten Bedingungen nicht sollten gehalten werden, oder, dass die Evangelischen auf eine oder die andere Art, gekränkt werden möchten, so sollen dieselben Ihre Klagen diesfalls bey den König. Inspectorats anbringen, und in falls Sie innerhalb eines Monats Frist keine Satisfaction erhalten, so sollen Sie die vollkommene Freiheit haben, sich also gleich abzusondern, und aparte Ihre Schule zu halten.

Zu mehrerer Sicherheit und Festhaltung dieses zwischen der Katholischen und der Evang. Gemeinde geschlossenen Schulvereinigung-

Traktats, haben die Aeltesten und Vorsteher bey der Gemeinden solche mit Unterschrift Iren Nahmen und Beydrukung des Stadts-Siegels bestättigen wollen.

Signat. Vallendorf, den 21. April 1787.

Von Seiten der Königl. Inspection untergefertiget:

Franz v. Kazinczy

König. Inspector der sämtlichen National-Schulen in Kaschauer Litterär Bezirk.

L. S.

Közli: GRAGGER RÓBERT.

CSEPREGHY FERENCZ LEVELES KÖNYVÉBŐL.

Csepreghy Ferencz Gyulai Pálhoz.

Igen tisztelt Uram!

Az utóbbi hetekben nehányszor alkalmatlankodtam önnél, de szerencsétlenségemre, s talán kegyed szerencséjére egyszer sem találtam otthon. Látogatásom bevallott czélja az lett volna, hogy a heverő regényemet [1] visszakérjem, — mert valami tervem van vele, — ugy mellékesen talán fölhasználtam volna a jó alkalmat — ügyesen sorát keritve — megkérdeztem volna véleményét, tetszését és kifogásait a Sárga csikóról és más egyebekről.

Föntartva ebbeli gonosz szándékomat máskorra, addig is maradtam kiváló tisztelettel alázatos szolgája

Budapest, máj. 30. 1878. *Csepreghy Ferencz.*

Csepreghy Ferencz E. Kovács Gyulához.[2]

Kedves Barátom!

Légyen néked a te igéd szerint!

Hát van még abból a jó felpezsdülő, lelkesedni tudó szinészvérből a világon? — Kezdem elhinni, hogy van — s ez a kedves lelkesedni tudó ember avval örvendeztetett meg, hogy ő nekem testi lelki jó barátom.

[1] *Az utolsó esztendő* czímű regénye, melyet Gyulainak küldött megbírálás végett. A regény először Rákosi Jenő Reformjában jelent meg, másodszor Cs. összes művei között Rákosi Jenő kiadásában Budapest 1881.

[2] Jeles tragikus színész Kolozsvárott. Csepreghy vele levél útján ismerkedett meg. A *Sárga Csikó* annyira megtetszett Kovács Gyulának, hogy levelet intézett Csepreghyhez. Ettől kezdve a legjobb barátságban éltek. L. E. Kovács Gy. czikkét Ország Világ 1897. 16. sz.

Gondolatnak is kitünő.

Van nekem Kolozsvárott egy jó barátom, a kit én csak név szerint ismerek. Olyan mint ha azt mondanák, hogy Amerikában örököltem egy nagy kincset, pedig senkim sem volt ott és már utban is van a kincs idefelé.

No hát csak hozzon az Isten.

A napokban keltem a beteg ágyból — nem az ágy volt beteg, hanem én — és éppen válaszolni akartam valakinek, körülbelül a tiedhez hasonló levelére, mikor kaptam a tiédet. Igazán kedves és szeretetreméltó soraid ugy felizgattak, hogy aztán nem válaszoltam annak a valakinek, sem neked.

Már most csak hozzon az Isten minél előbb, s kivánom, hogy annyi örömöd teljék bennem uj barátodban, mint már is telt te benned a tiédnek.

Budapest, febr. 24. 1878.

Csepreghy Ferencz.

Csepreghy Ferencz levele öcscséhez, Jánoshoz.

Kedves Öcsém! [1]

Hát csak igy vagyok e! Mint akárhányszor láttál otthon, mikor lejöttél hozzám. Egy nap egy kicsit jobban, másnap egy kicsit gyöngébben. A legszigorúbb figyeléssel sem tudom én meghatározni, kifelé vagy befelé megyek-e az erdőbe? Ugy vagyok mint a vak ló, a kit keresztbe állitottak az ország uton, aztán ott hagyták: most nem tudja merre menjen, merre van a falu? De hát hiszen se baj volna, hogy én nem tudom, csak aztán az orvosom tudja. Az intézetről még nem is irhatok, mert még nem láttam egészen kivülről belülről, hanem amennyit láttam pompásan van berendezve. Különösen a téli kert, társalgóterem gyönyörűen festett famunka; talán érdemes volna, hogy neked egyetmást lerajzoljak . . . Nem is biztatlak, hogy olyankor irj levelet, mikor épen nincs miről irni; tudom magamról az ilyen levélirás rosszabb a toll fosztásnál. Hanem pl., ha a Nótás Katát [2] megnézted, arról szeretném, ha irnál, továbbá azt is: milyen indulattal, ellen- vagy rokonszenvvel bírálják-e a lapok. A jót iparkodnak-e benne megtalálni vagy a rosszat? Hogy nemsokára írhatok-e a javulásról, még azt most nem is sejthetem. Hanem annyit mondhatok, hogy ha ezt a rengeteg, végtelen telet ki tudom heverni a nélkül, hogy az ágyba döntene, hát az bizony nagyon szép lenne tőlem — — — Legjobban érzem magam, ha egyedül vagyok.

Ölel bátyád

Ferencz.

[1] Csepreghy utolsó levele Görbersdorfból (1886), a hol gyógyulást keresett.
[2] Győry Vilmosnak a Népszinházban nagy sikert aratott népszínműve.

Tukoray Lóránd[1] *Csepreghy Ferenczhez.*

Dobsina 1879. május 22.

Mélyen tisztelt Csepreghy Úr!

»*Τι μὴ λεγω; ὅς λοσαύλας πράγματα ἔχω.*« Egy görög félbölcsész, tehát egy egész görög szólt igy egykor.

De most magamról szólok.

Először is kérem fogadja el ön szivemből eredő örömömet, jó kivánatomat igazán közkedvességű, óhajtott egészségének visszanyertén.

Másodszor egy szerény, tiszteletteljes kérelmem van önhöz mélyen tisztelt Csepreghy úr!

Önnnek pár hetibe, egy kis üveg tintába, néhány calamusba s néhány ív papirba kerülne. Esedezem, irjon ön már egyszer ollyan darabot, melyben egy furulyás (v. tilinkós) játszik egy szerepet. Úgy alkalmazva, hogy több jelenete legyen a darabban (hogy milyen legyen a jelenet, azt majd ön teremtené meg).

Azonfelül meghazudtolná ön azt a világraszóló közmondást: szerencsétlen fur .... Részemre talán egy tisztes helyt nyujtna ön mélyen tisztelt Csepreghy úr, kit, higyje ön el, igazán boldoggá tenne. — Nevetséges e lépésemért kérem önnek szivélyes elnézését s bocsásson meg alkalmatlankodásomért.

Teljes tisztelettel hive

Tukoray Lóránd.

Özv. Csepreghy Ferenczné — E. Kovács Gyulához.

Kedves Barátom!

Engedje meg, hogy igy szólitom mindazokat, akik az én szegény drága uramat műveiben még halála után is szeretik és becsülik. Ön bebizonyitotta szeretetét a nagy gonddal és fáradsággal, amellyel Sault szegény uram kedvenc darabját színre hozta,[2] engedje meg, hogy én hálámnak igaz és mélyen érzett hálámnak némi kifejezését adjam az által, hogy édes uram arcképét Önnek elküldöm. Köszönöm, ezerszer köszönöm, amit Ferencz hirének az emelésére tett soha sem fogom elfelejteni.

Budapest 11/12. 1885.

Özv. Csepreghy Ferenczné.

Közli: Dr. Perényi József.

[1] Kedvelt komikus színész volt a vidéken.

[2] Csepreghy tragédiája, mely a fővárosban nem került színre. E. Kovács Gyula a Kolozsvári Nemzeti Színházban adatta elő 1885-ben nagy sikerrel.

GRÓF TELEKI JÓZSEF ISMERETLEN VERSEI A SÁROSPATAKI KÖNYVTÁRBAN.

Az első protestáns koronaőrnek, a kit kortársai magyar Boileaunak tartottak, csak kevés verse jelent meg nyomtatásban. Érdemesnek tartjuk három latin és egy magyar versét közölni, különösen ez utóbbit, melyből a költő lelkivilágára s egyúttal Aranka Györgynek, a Magyar Nyelvmívelő Társaság titkárának (1737—1817) költeményeire is következtetést vonhatunk le. És e következtetés egyezik egy kortársának ítéletével:

Groff Teleki Jósef, Böltsek hiv Barattya
Kinek a bölts könyvek Nénnye Öttse, báttya . . .
Fényét a tudomány tőlled költsönözze
Más szivét a jóra példád ösztönözze.

[854. sz. kéziratos kötetünk 237. l.]

1.

Epitaphium monumento incisum Exc. S. R. I. Comitis Lad. Teleki de Szék. compositum ab Ill. eiusdem Filio S. R. I. Comite Jos. Teleki:

»*Me vita functum lapidi ne crede viator*
Mors dedit ut vita jam meliore fruar.«

Ejusdem columnae memoriali super inscriptum ab eodem:

»*Visne bonos, Zeno! cives, non flere virum, qvem*
Relligio, Princeps, Patria jure dolent.«

[854. sz. kézirat 168. l.]

2.

In sollennem diem XII. Kal. Sept. Aõ. R. S. 1781, qvo Dacia Cibinii, in Freqventibus Comitiis fidem suam Josepho II.do *Pio, Felici, Augusto* jure jurando obstrinxit.

Agmine proh! qvanto nunc Dacia convolat, annos
Cui post bis denos evigilare licet
Aeternamqve fidem tibi sic laetissima jurat
Cum subit Imperium Magne Josephe tuum.
Nec mirum; officium est Domino iurare; voluptas
Summa, fidem Patriae posse vovere Patri.
O! utinam tenero hoc Te nomine, Fata benigna
Dent Patriae toti posse vocare diu.
Jureqve jurando hoc ut non sit firmius ullum,
Illud nullo non tempore signet amor.

Com. Jos. Teleky.

[854. sz. k. 508. l.]

3.

S. R. I. Comitis J. T. &.

Jres alit inter se diversas Dacia Gentes
Qvae in cœlum tentant qvattnor ire viis
Cœli ergo et Terræ causa tot bella profano
Et sacro mixtim qvæqve furore gerit.
Cæsar ades! pax sit vesanaque bella qviescant,
Tres populos unus Cæsaris unit amor
Exemplo et virtute facis qd Relligionis
Qvattuor una Te relligione colant.

[854. sz. 170. l.]

Az 1773-ban Erdélyben járó József császárhoz van előtte a 169. lapon egy latin vers, utána ez, valószínűleg ez is arra az alkalomra.

4.

Teleki Józsefnek Aranka György verseire írt felelete:

T. Aranka György Vr verseiröl, kérésére tett itélete Gr. T. J. Vr Ő N(a)gyságának.

Te kértél 's kedvedet tölteni Fő gondom
Azért verseidről mit tartok meg mondom.
Látok bennek[1] elmét, tűzet s [2]magyarságot,
De szeretnék látni több ártatlanságot.
Meg botsáss barátom, az a' természetem
Hogy a' rosszat azért hogy szép nem szeretem
A' leg szebb gyümöltsben csömört szerző féreg
'S a méz közt is gyakran lappang gyilkos[3] méreg.
Az igaz kegyesség 's tiszta erkölts nagy kints:
Annak gyökerére lassú mérget ne hints
Én nagy tisztelője vagyok a' szép Nemnek.
Szépségét nevelni[4] tartom nagy érdemnek.
A' mitől az ortzát szépitő szemérem
Romolhat, egészlen[5] ditsérni nem mérem.
Sőt a' mit ártatlan Fiam vagy Leányom
Bátran nem olvashat magam is el hányom.
Bezzeg a' melly szépen ha ollyan jól szólnál
Vgy már nem Aranyka,[6] hanem Arany vólnál.

[854. sz. kézirat 507. l.]

Zilahi Kiss Jenő sárospataki bankczégvezetőnél is megvan kéziratban egy változata, melyben a következő eltérések vannak: 1. E szó: bennek — hiányzik. 2. s *ékes* Magyarságot. 3. titkos. 4. betsűlni. 5. egésszen. 6. Aranka.

E versből a két utolsó sor közölve van a Figyelő IX. 360. lapján is. A többi tudtunkkal ismeretlen.

Közli: GULYÁS JÓZSEF.